

Grebeníčková, Růžena

Jak vznikal Máj : Dušanu Jeřábkovi k šedesátinám

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1983, vol. 32, iss. D30, pp. [7]-27

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107940>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Stati

R Ů Ž E N A G R E B E N Í Č K O V Á

JAK VZNIKAL MÁJ

Dušanu Jeřábkovi k šedesátinám

I. POZNÁMKOVÝ SEŠIT NA CESTĚ DO ITÁLIE

Za dějiště Máje se považuje krajina pod Bezdězem, dnešní Máchovo jezero, tedy Doksy. Obecně se však soudilo, že krajinomalba byla obohacena o přírodní dojmy z italské cesty. Názor sdílely obě starší generace máchovských badatelů.

Teprve v sedmdesátých letech se začne máchovská publicistika pozastavovat nad tím, že Mácha z cesty do Benátek nic nevytěžil — s výjimkou čtrnácté kapitoly Cikánů.¹

Ve statí *Krystalizace Máchovy metafory* — pochází z roku 1913² — postřehl Albert Vyskočil, že od jedné z trsu slavných metafor vede filiace k Deníku na cestě do Itálie. Zastavil se u věty „Město se bělalo“, zapsané o Krumlově čtvrtého dne cesty. Odkazu se chopil Mukařovský.³ Převodl jej dále na motiv vzdálených měst. Vyskočil se však obracel u Máchy k roli pohledu, oka. Fascinován básnickovým viděním hledal vůbec k Máchovým textům vizuální ekvivalenty v okolí Prahy. Máchu, goethovsky upnutého k vidění, pohledu, musila přece za putování, v němž je kromě pohybu těla především v činnosti zrak, strhovat podívaná. Ba lze říci, že celá cesta znamenala v tomto ohledu jisté kontinuum, nikoli pouhé střídání, nýbrž vrstvení, ukládání, svazování — optických dojmů.

Je příznačné, že lokalizaci Máje k dokskému jezeru provedl důsledně až Josef Panáček, který se stejně jako Vyskočil snažil vidět, tentokrát nikoli v Praze, ale v okolí Doks a na jezeře, to, co v něm za různého denního a nočního světla mohl vidět Mácha. Za dlouholetého pátrání objevil Panáček starý popravní pahorek svázaný s místní pověstí, prokázal, že za Máchovy

¹ Srov. výbor K. H. Mácha, *Daleká pouť*. Praha 1976, 180; rovněž M. Ivanov, *Důvěrná zpráva o Karlu Hynku Máchovi*. Praha 1977, 213n.

² Albert Vyskočil, *Básnickova cesta*, Praha 1927, 25nn.

³ Jan Mukařovský, *Kapitoly z české poetiky III*. Praha 1948, 298n.

doby bylo možno na rybníku spatřit plachetnici, a zjistil ovšem také dubského otcovraha, Hynka Schiffnera.

Je však rekonstruování toho, co mohl Máchova kdysi za návštěv Eduarda Hindla v Doksech pravděpodobně uvidět, pro Máj a vznik básně tak relevantní? Už z těchto poznámek a jejich odkazů je zřejmo, že zájem o Máchovo vizuální nebo dokonce sluchové vnímání dosahuje v literárních studiích svého vrcholu v době postimpresionistické:⁴ k Máchově poezii se přistupuje, jako by byla psána přímo v plein-airu. Tento vliv zasahuje až k Panáčkoví: on nám líčí začátek druhého zpěvu, který je spojen s prvními záznamy s náčrtem Máje, jako snímání vizuálního dojmu, padající hvězdy na začátku srpna nad dokským jezerem, v bezprostředním zápise in actu, v přírodě.

Pouť krkonošská, Křivoklad, Marinka i Máj podobné řešení však sugerují. Role bezprostředního dojmu krajinného, topografie, výpovědi se silným akcentem na „zde a nyní“ je v nich nesporná a nápadná. Zesílená pozice básníkova přítomnosti v okamžiku záznamu je rovněž silná. V jistém smyslu by bylo možno mluvit o linii sterniánství, jež znamená jednak převrácenou hierarchii a organizaci vyprávění, tedy ne již z hlediska děje a jeho postav, nýbrž podle libovůle autora, jenž se neustále dere do popředí, aby zdůraznil, že text je text a on, básník, jeho organizátor. To je věc Doslaví Křivokladu, ale stopy tohoto postupu najdeme i v Marince, Pouti krkonošské a Máji. Druhým rysem sternovství je tu rozhodující vnímání času, a to z úrovně nikoli vyprávěného, nýbrž vyprávěcího, chceme-li, ze zorného úhlu písačického básnického subjektu. U Máchy dorůstá toto zdůrazněné setrvání ve „zde a nyní“ při psaní textu až k jakési obměně exaltovaného zření, ne nepodobného mystickému momentu: srovnajme například moment v Pouti krkonošské, v němž se jinoch na hoře oddává meditaci („temné vlny myšlének“), nebo závěr první části Marinky s pozicí sedícího nad stolem a ponořeného do hlubokých myšlenek! Ale nejmarkantnější je toto vytržení na některých místech Mnicha, exponujících nepohnuté zírání oka, tak jak se posléze stejné postavení meditujícího člověka objevuje v druhém zpěvu Máje: „oko spočívá nehnuté jak v neskončenost napnuté...“ K tomu je nutno dodat: Od osmnáctého století se ostatně v literatuře prosazuje vpad malířského a současně s ním (!!) i místního principu. Zde je patrný komplexní vliv sensualismu a historismu, utvrzujícího v literatuře souběžně právo subjektu, básnického Já. Vždyť smysly, a hlavně zrakem, se proniká k zmocňování toho, co je stále ještě jako realita dáno, nicméně zdaleka ne tak nesporně, jak je z vyšších míst stanoveno. Za realitu, o níž se má vypovídat, ručí nyní — a v tom je přesun k romantice — subjekt. K subjektu však doléhá přímo, bezprostředně, tam, kde stojí vis à vis objektu, realita jako smyslový vjem v čase.

Role tzv. lokálního koloritu, která se obvykle podává jako přínos historického románu Waltera Scotta, je do literatury transplantována značně složitým procesem, který by vyžadoval zvláštního exkursu. Spokojme se proto pouze poznámkou, že v první polovině třicátých let jsou lokální

⁴ Nejvýznamnější z tohoto období je Arna Nováka *Máchova Krkonošská pout.* LF 38, 1911, 226–244, 352–360.

zřetel i lokální kolorit v české předbřeznové literatuře již konstituovány. Vraťme se tedy k Máji a jeho lokalizování do Doks.

Přímým ukazatelem ke krajině u Doks je ovšem básník a jeho „Výklad Máje“, objevený hodně později, ale známý již ze Sabinova Úvodu povahopisného. Výkladu se podle pamětnického anekdotického podání přikládal sice účelový ráz (měl přesvědčit cenzora J. N. Zimmermanna o neškodnosti básně), ale každý z jeho posuzovatelů (viz i komentář z roku 1959) jej považoval za Máchovo autentické slovo o ději Máje. Označení dějiště — město Hiršberk, tj. Doksy, jejich dva rybníky, okolní hory a hrady Bezděz, Pernštejn, Houska, Roll (Ralsko) a zřícenina u Mimoně — se považuje za přesné. „Tuto situaci Mácha částečně dokreslil, přičemž působily h l a v n ě dojmy z cesty do Itálie“ (proloženo námi, R. G.). V komentáři slyšíme hlas Karla Janského, datujícího první zápisy k Máji do doby po návratu z Itálie.

Rovnou však je možno položit otázku: proč Mácha v tomto tak stručném výkladu považuje za nutné uvádět jména čtyř hradů, jež se v básni ani nevyskytují, ani pro jeho dějiště nemají velkou váhu? K otázce přistupují i pochybnosti o tom, zda tak velehoricky určené údolí, strmé vrcholy a kolmé skály, jak jsou podány v Máji, najdeme v horách v blízkosti jezera.

Pro takový projev, jako je „Výklad Máje“, platí, že je třeba pátrat po motivaci toho, co je v něm řečeno. Čtyři hrady, uvedení jejich jmen mohou být signálem pro skryté pozadí výkladu, je v nich šifrován jistý záměr, jenž zůstává nevyssloven. Jsme na něj upozorněni vnější nesmyslností takového ohraničení dějiště čtyřmi body. První záznam k Máji ze Zápisníku obsahuje rovněž alogický, kusý a záhadný údaj: „Knížka s obrazy hradů ve snu. Červi na popravišti.“⁵

V zárodečném komplexu, ve chvíli, kdy básník píše první poznámky k básni, je tedy obsažena představa hradů — nikoli hradu! —, popraviště a rovněž již i popraveného (konotováno slovem *červi*).

Hrady a zříceniny jsou stálým zájmem básníkovým na jeho cestách po Čechách. Neúměrnou pozornost poutají na cestě italské. Ihned v Mühlviertelu, za hranicemi Čech, si Mácha запиše Leonfelden, zříceninu Lobensteinu, kterou musil vidět po cestě za Leonfeldenem po pravé straně, a hrad Wildberg. Zapisuje si dokonce hrady a zříceniny, o nichž se z doslechu po cestě nic nedozví, za Unkenem a před Loferem jej upoutá nahoře podél cesty stojící zřícenina Kniepassu. Na cestě podél Innu si zaznamenává hrad Tratzberg, ostatně impozantní. Z toho, že je v deníku zapsán jako „Ratzberg nebo Tratzberg“ (ještě třetí svazek kritického vydání opakuje nesprávné Thonovo určení Troztberg), můžeme soudit, že se vyptával po cestě na jeho jméno nebo že o něm slyšel vyprávět. Z poznámky pod Brennerem „Hrad v dole“ můžeme dokonce soudit dosti přesně, kudy vedla Máchova cesta, neboť jde evidentně o hrad Strassberg před Sterzingem u Gossensassu. Ale naši pozornost by měl vzbudit na tomto místě především zápis z 15. srpna na úseku mezi Salzburkem a Inšprukem, který je lakonický: „4 hrady“, a nadto dokonale instruktivní pro metodu záznamů tohoto vyloženě autokomunikativního deníku, který může částečně vyjevovat svá

⁵ K. H. Mácha, *Literární zápisky, deníky, dopisy* (Spisy Karla Hynka Máchy, sv. III, připravili Karel Janský, Karel Dvořák a Rudolf Skřeček). Odtud všechny citáty.

tajemství, opakujeme-li jeho děj, to jest Máchovu cestu pěšky, jak jsme se o to v říjnu roku 1974 pokusily s kolegyní dr. Miladou Chlibcovou, kdy jsme však byly z technických důvodů nuceny vynechat právě úsek Salzburg – Reichenhall – Innsbruck, tedy cestu severním Tyrolskem.

Soudím, že zápis z 15. srpna, který v celé šíři zní: „Rattenberg. 4 hrady. Rattenberg. S kulatou věží. Novější. Zbořený Gertraudy,“ Máchovi šifroval celou řadu vjemů a dat, jež se vztahují k Máji. A dále, že v záznamu je obsažen komplex představ se zárodečným motivickým souborem Máje. Čtyři hrady, Bezděz, Pernštejn, Houska, Ralsko, městečko Hiršberk a jezero u něho byly domyšleny jako odpovídající česká scénérie k tomu, co Mácha viděl v Rattenbergu.

Dříve však než vysvětlíme, co je v tomto jednořádkovém zápisu z Tyrol šifrováno, obraťme se k tzv. jedinému výtěžku z cesty do Itálie, to jest k čtrnácté kapitole Cikánů, a porovnejme ji s poznámkami pořízenými v Benátkách, za plavby na moři a při přistání v Terstu.

CESTA DO ITÁLIE A 14. KAPITOLA CIKÁNŮ

1. MÍSTNÍ JMÉNA

Na zápisech z Benátek lze dobře ilustrovat, jak špatně se rozumí tomu, co si Mácha v deníku vlastně zapisoval. Sabina hledal v sešitku pasáže, které by bylo možné otisknout jako souvislé vyprávění. Ale v Máchových poznámkách nejsou žádná přírodní líčení, není v nich ani přímé výpovědi, nic, co by bylo psáno pro čtenáře nebo publikum. Mukařovský si počínal neregulérně, když na text přikládal měřítko Máchovy zvláštní poetiky a viděl v něm doklad literární metody: stříhu. Zápisy nejsou filmové obrazy. Mýlil-li se však v závěrech i argumentaci, postihl přece dobře, ač se při čtení textu postřehem neřídil, že slova v textu ukazují k něčemu, co v něm není pojmenováno, k něčemu, co „není vidět“, nicméně je na základě ukázaní rekonstruovatelné pohledem. Ale absurdní nápad, že deník je jakýmsi proponovaným cestopisem, jeho kostrou, zrodil se teprve v sedmdesátých letech. Ozývá se v něm tradiční nedostatek představivosti u literárních historiků i nevěle sáhnout k pomocné literatuře, mapám. Badatel naopak, když se mu namáhavě podaří vyluštit realie z deníku (nepodceňujeme, vážíme si práce komentáře po této stránce), často zapomene, že učinil teprve první krok, a že zcela uniká smysl záznamu a jeho souvislosti.

Tento smysl a souvislosti se marně namáhal těžít z deníku jeho první editor Jan Thon. Mýlil se takřka ve všem. Vsugeroval i Arne Novákovi, že Mácha byl lhotejný „ke klasické krajině italské“,⁶ ačkoli cesta sama vedla na italské půdě jižními Tyroly, Dolomity, krajem Cadore, pak údolím Piavy a konečně územím benátským: Jedině proto, že si Mácha nezapísal místní jména a jména krajů, jimiž prošel, nýbrž pouze jména míst, která ho nějak upoutala, mohlo se stát, že literární věda má navzdory pečlivému komentáři dodnes mlhavý obraz o tom, kudy Mácha šel a co mohl vidět.

⁶ Srov. Arne Novák, *Vergiliovská krajina*, in: *Pio vati*. Sborník prací českých filologů k uctění dvoutisícího výročí narození Vergiliova, red. O. Jiráni, F. Novotný, B. Ryba, Praha 1930, 139.

Dojem, že místní jména v zápiscích chtějí zvěstovat potomkům básníkovu trasu, že deník je cestopisem inspirovaným dřívější literaturou (Milotou Zdiradem Polákem např.), že chce čtenáře informovat a poučit, je nesprávný a obrací se proti autorům, kteří na základě této premisy o deníku psali. Mácha si obvykle zaznamenával hesla, která mu měla připomenout to, co nahodilému čtenáři zůstane při čtení zápisů uzavřeno: ukážeme ihned, že ani zápisy z Benátek nezasvěcenému nic nevybavily, jak to ilustrují dva autoři, kteří k tomuto jedinému pasu deníku z Itálie, v němž se nemluví již o místu neznámém, dodali čtení tak distonující se skutečným smyslem. Podobně jako místa psaná v Máchově deníku z roku 1835 tajným písmem a rozluštěná až Jakubem Arbesem byly také vzpomínky z cesty do Itálie určeny nikoli adresátu, nýbrž pisateli. I ony jsou povětšinou soustavou šifer k osobnímu použití.

2. MOŘE

Thon usoudil na základě zápisů z pobytu v Benátkách, že Mácha zůstal hostejný jak k benátským uměleckým památkám, tak k moři. A přesto je v zápisech z 25., 26., 27. a 28. srpna moře co nejintenzivněji zapsáno: Jeho očekávání v záznamu „Slaná voda“ při připlouvání z Mestre do Benátek; v prvním pohledu z náměstí sv. Marka, otevřeného na vodu. Zde je směrodatný zápis „Ó Venezia, Venezia!“, k němuž se ihned obrátíme. Nesmí uniknout ani zápis „Lodě mořské“, protože následuje po Napoleonově zahradě. Jsme tu v benátských dojmech neustále v dosahu moře. Moře je zahrnuto i do věty „Měsíc vycházel nad Benátky“, neboť je zasazen pevně do třikrát se vyskytnuvšího pojmenování lodi, jinak zcela nadbytečného: „Byli na lodi. Leželi večer na lodi“. „Lezli do lodě“. Leželi večer na lodi, rozuměj, leželi na palubě a hleděli na město a moře. A přesně tak se pokračuje i dalšího dne, 26. srpna, již na korábu Famigliare, jehož jméno zbytečně znepokojuje vykladače: „Seekrankheit. Vyšli na loď. Houpala se. Benátky na obzoru. Zas vlezl do lodě. Rejže. Spal. V noci též. Donna blela. Dítě. Moře.“ Jaký má smysl poslední slovo, když každé ze zapsaných se na tomto úseku vztahuje k moři? Moře je zde přítomno velmi silně, a v tom se rozhodně liší deník od Cikánů, kde najdeme jen redukované shrnutí o třech dnech Giacomyho plavby z Benátek do Terstu, ostatně době neúměrně dlouhé, a nic, pranic o moři. Autor čtrnácté kapitoly prostě z Máchova deníku ani ze svého benátského Průvodce nic nevyčetl, jakož si podle zápisů od pětadvacátého do dvacátého sedmého špatně spočítal délku plavby. Ale ještě i 27. srpna, v okamžiku, kdy se loď blíží k Terstu, je do deníku šifrováno moře tím nejužasnějším způsobem: nejenom v tom, jak se Máchovi jeví připlouvání k městu: „Vylezl. Tržiště na obzoru pohoří“, ale i v úžasných záznamech o rybářích, o rybách a racích, o čištění ryb a raků na lodi. nakonec o vplouvání lodě do přístavu. V tomto dojmu — z Benátek nebo Terstu — je Mácha ostatně kongeniální Byronovi. Ryby, raci konotují také jemu ještě jednou moře, jako je tomu v Byronově Ódě na Benátky. Vize města, jež pozbylo svou slávu, hrdého symbolu svobody národů, města mrtvého, odsouzeného zmizet v mořské hlubině, tak jako to vypráví báje o potopených městech, je u Byrona ohlašována krčícími se obyvateli, o nichž se v básni říká, že se plouží po ulicích jako krabi. „Like crabbs“

zde neznamená přirovnání lidí ke krabům, je to spíše synekdocha moře. Ono má zaplavit dlažbu a mramorové zdi města, převalit se do jeho ulic, zatopit je, smést do svých hloubek. Jako by se tu v pojmenování mořských raků dlažba benátských ulic už proměňovala na dno vod, město se propadalo do moře.

Nejde zde však o to, opravovat zastaralého Thona, vyvracet jeho závěr poukazem na to, co je v textu obsaženo, a co jeho vydavatel nebyl ochoten číst. Jde jen o toto: benátské zápisy jsou vodítkem k jednomu důležitému italskému dojmu, zabudovanému do Máje přímo. K obrazu bílého města, nebo snad lépe bílých měst, jež jsou pokaždé městy přímořskými, nebo alespoň podivuhodně situovány se svými věžemi na břehu vody, řeky, ať jde o Krumlov, Rattenberg, Benátky nebo Terst. Obraz se během cesty neustále zesiluje, tím, jak se při kontinuálním vrstvení zrakových vjemů, jež pouťníka od severu na jih provázejí, několikrát přes sebe překřížil. Neboť na konci, na jihu, je do obrazu města na moři staženo několik vrstev, jako by zde na sebe přiléhaly slídové plátky, skrze něž prosvítá obraz výsledný: bílého města stopeného do modra vod, ale i bílé věže zrcadlené v hlubině, vůbec pak kontrast bílého města a temného klínu vod (verše 112, 113, 155) a s ním souvisejícího „lazurného pláště“, jímž vody všechno přikryjí.

Jinak řečeno, čteme-li záznamy z Benátek a plavby po moři, vzdalování se od jednoho města („Benátky na obzoru“, to je pozoruhodný zápis, neboť zde znamená zmenšování města v dálce, zcela obráceně proti normálnímu: město na obzoru – rozuměj – připlouváme k městu) a vynořování se druhého města, Terstu, přibližování se k němu, a čteme-li je tak, jak čteny býti mají, sub specie somatické, vidoucí a pišící bytosti, narazíme právě v nich ihned na korespondence s Májem, a to ve verších z prvního zpěvu. Překvapivě se musíme zastavit hned u místa: „ouplné lůny krásná tvář / tak bledě jasná, jasně bledá, / jak milence milenka hledá – / ve růžovou vzplanula zář; na vodách obrazy své zřela / a sama k sobě láskou mřela“. Teprve juxtaponování těchto veršů s benátským zápisem o měsíci vycházejícím nad město, zápisem pořízeným jako nezapomenutelný dojem před odjezdem z Benátek, měsícem viděným již na vodě, protože na lodi, objeví se nám vlastní graciéznost těchto veršů, krása i narcistní erotika Endymióna, růžový kolorit, v němž září v moři měsíc nad Benátkami. Nezapomeňme, že je tu plurál „na vodách“, sotva sladitelný s jezerem. A nejenom to: co jiného sugeruje zdůrazněné „bledě jasný, jasně bledý“, „a sama k sobě láskou mřela“ než vržení cizí, vzdálené, slavné, stříbřitě růžové krásy zaničujícího světa doprostřed májové přírody. Ale jakmile zaostříme pozornost na tento výřez, nemůže nám uniknout, že do střídání růžové, bledě jasné a jasně bledé a řadícího se k nim dále l a z u r u je přenesena z italské cesty nejenom barevnost Benátek (barvy oživající znovu u nás v Benátkách Zrzavého), ale překrytí a slití benátského barevného obrazu s pohledem na barevné velehory! Příslowěčná a uchvacující dolomitská vzplanutí „růžové záře“ ve chvíli večera, ale rovněž denní pastelové tóny horských vrcholků, růžové, bleděmodré, bledě jasné, se zde v Máji vrství na obraz přímořského města, a jsou tak v jednom tahu zapsány do básně.

K zápisům z 28. srpna nutno vztáhnout i verše „po široširé hladině nic mimo promyk hvězd nezírá,“ stejně tak i „Poslední požár kvapně hasne“. Mácha je v Benátkách v posledních srpnových dnech a v této roční chvíli

jsou v přímořské krajině přechody dne do večera prudké: slovo „kvapně“ tu není ani nadbytečné, ani nic neznamenající. Sotva se snáší s příchodem večera v májové krajině na severu Čech. A rovněž sem nutno přiřadit i dvojverší „Tiché jsou vlny, temný vod klín, / vše lazurným se pláštěm krylo“. Vždyť jsme tu v celém prvním zpěvu neustále na pokraji vody, jezera nebo moře, a na dosah propadnutí se do hlubin, ať temných nebo blankytných.

Tak se v prvním zpěvu ve všech zmíněných obrazech osciluje mezi blankytem nebo a blankytem Adrie, mezi barevností dolomitských horských vrcholků a temnem hlubin.

Již v prvním zpěvu je též nápadné vynořování se kontrastu bílého stínu nad vodou, ale také bílé plachetnice, bílého šatu, bílé skvrny míhající se nad hladinou nebo bílého odlesku na hladině: zde a takto se tedy připravuje – slavná metafora. Již tu navozují tedy odlesky bílého objektu a vody obraz bílých měst, k němuž se na konci třetího a poté čtvrtého zpěvu v jedné z trsu metafor sbíhají.

Je to však tento verš, jenž se v poli básnického textu váže s veršem jiným, tím, který vnukl Mukařovskému přehlédnutím, nemotivovaně, aby rozuměl bílým městům jako městům vzdáleným:

„obraz co bílých měst u vody stopen klín“

„Města jsou vzdálená co bílý v modru mrak.“

Jak lépe ozřejmit, že bílá města ze souboru metafor jsou města na moři, města obklopená vodou, než že postavíme obraz bílých měst proti obrazu měst v dále, přirovnaných k bílému oblaku, plujícímu v modru nebe.

Města jsou vzdálená jako bílá oblaka na modré obloze, neboli jsou stopena v mořském blankytu: bílá místa uprostřed vodní modře. Seřadíme-li tedy plný počet korespondencí, jak jej dávají bílé odlesky nad vodou, u vody, ve vodě, prostupující celý Máj již od prvního zpěvu, přibližujeme se určitěji k vlastnímu obsahu verše „obraz co bílých měst...“, dvakrát na konci třetího a čtvrtého zpěvu opakovaného. V tomto obraze jsou nicméně obsaženy, je nutno to říci, Benátky.

3. B E N Á T K Y

Tím se dostáváme ke čtení verše. Rozumí se mu jako odrazu města na hladině vody.

Jinak jej chápal Vítězslav Nezval, který z něho vyčetl, že Mácha mluví o potopeném městě.

Dvojí možnost čtení je nutno nejprve připustit, a pak ji rozhodnout. K prvnímu nás opravňuje filologické srovnání. Zatímco všude tam, kde jde vskutku o zrcadlení ve vodě, které vytváří optický klam objektu stopeného do vodních hlubin, se výslovně naznačená dvojznačnost nepřipouští (viz např. ve třetím zpěvu: „i bílé věže s t í n / hlubokoť stopený v zelený vody klín“), je přece jen verš „Obraz co bílých měst u vody stopen klín“ konstruován poněkud jinak. Upravíme-li pořadí slov, říká se doslova: jako vidina (obraz) bílých měst, potopená do mořských hlubin.

Nikoli reálný optický klam, stín objektu, který se zrcadlí na hladině a vytváří iluzi, že sahá do vodní hloubky, nýbrž představa potopeného města, to jest skutečný smysl obrazu. Mezi odrazem a obrazem města ve vodě

existuje v Máji ovšem jistý vztah. Odraz ve vodní hladině míří k obrazu ztraceného, kdysi dávno existujícího světa. Lze říci, že slavná metafora je takto připravována a odstupňována. K ní předem ukazuje i verš „vše la-zurným se pláštěm krylo“.

Tím se také dává za pravdu Nezvalovu čtení. Potopené město je pro poezii fascinující, jde přece o starou báj. Vypráví o dávné, do nenávratna a neznáma zmizelé kultuře. Rozvlňuje asociace kolem bájné Atlantidy a stejně záhadné, co do minulosti bližší Vinety v Severním moři; poutala začátkem století zájem, vyšla o ní dokonce v této chvíli kniha.⁷ Současně je potopené město — a nebojme se již nyní říci, že jeden z klíčových obrazů Máje! — právě proto vidinou plnou poezie, že k sobě váže minulost i budoucnost, spájí se se vznikem a zánikem v hlavním z žvlů, jenž je považován za počátek všeho a jemuž je přiřčena v básni role i okázalá, i skrytá.

Obraz potopeného města vchází však také do vidění Benátek, jak k tomu bylo odkázáno zmínkou o Byronově slavné Ódě, neboť Benátky nezávislé a slavné, bohatstvím, krásou, uměním vynikající město, jsou už jen minulostí. Chátrající v osmnáctém století, jak nám je sugestivně ve svých paměstech podává Carlo Gozzi, stávají se od začátku devatenáctého století — a lord Byron má při tvorbě jejich literárního mýtu velkou roli — symbolem mumifikované krásy mrtvého města, na jehož lagunách, před sešlou nádherou paláců, se stopami orientálního lesku je možno nostalgicky snít o minulosti. Ruinám, troskám, položbořeným monumentům v umělé přírodě — parcích! —, jak je vynese baroko, aby v nich samo spatřovalo zvláštní druh hieroglyfů minulosti, historického času, dostává se v osmnáctém století známého kultu: u rozpadlých chrámů, u hradních zřícenin zarostlých travou je možno evokovat víc dojmů než před velkolepou nedotčenou stavbou: je možno si představovat proběhlá staletí, domýšlet původní podobu a tvary, do nichž vešla leptavá činnost času.⁸ Takovéto momenty — na troskách Říma, vzpomeneme-li Corinny paní de Staël, nebo v Benátkách německých romantiků — skýtají poutníkovi vítanou příležitost k meditaci nad sebou samým. Dojde zde vytržení z moderního prostoru i společnosti, které už na něho nepříznivě doléhají svými katastrofami a nevlastností. Ale najde i vytržení z uplývajícího času. Neboť zde stane jakoby ze soudobosti vyčleněn, a v mimořádné, výjimečné situaci: může se obracet i k počátkům a původu, i k zkáze, kterou přinesla staletí; navíc je mu dáno vše zničené si znovuzpřítomnit.

Především však od dob, kdy je začnou vyhledávat také francouzští romantikové — vzpomeňme Gautiera, útěku Musseta a Sandové a jejich rozluky v Benátkách —, stávají se Benátky mrtvou, snovou, neskutečnou krajinou, sugerující zánik kultury. Takové dojdou, když je znovu uvede do literatury Maurice Barrès, až na konec století, aby zde setrvaly jako jedno z hlavních společných míst dekadence.

Takovéto významy města byly ve třicátých letech, a ještě dříve, anticipovány, především Byronem, a Máchovi nejsou vzdálené. Ještě před

⁷ Roku 1816 pře vydal Kosegarten dílo *Pomerania* od Th. Kanzowa (†1542), v němž popisuje zničení Vinety. Ono bylo kdysi základem šířených pověstí. Viz Hel-muth Petriconi, *Das Reich des Untergangs*. Hamburg 1958, 85.

⁸ Srov. Roland Mortier, *La poetique des ruines en France*. Genève 1974.

cestou do Itálie se Mácha vícekrát zastavuje u myšlenky na zánik kultury. O tom máme doklady z počátku roku 1834 v jeho Zápísníku. Máchu musila představa upadajícího města a zaniklého světa souvisle zaměstnávat, jak o tom svědčí už první zápis o čtených knihách z 21. ledna. Ze Sommerova Geographisches Taschenbuch für 1828 si poznamenává pojednání o Bagdadu od Buckinghama, jež se zakládá podle komentáře na autorově knize *Travels of Mesopotamia* (1827). Komentář: „Podle líčení je Bagdad v úpadku a zdaleka se nevyrovná své slavné pověsti.“ Z doby po 23. únoru se objevuje mezi rozsáhlými geografickými, cestopisnými výpisky a kuriozitami jeden pro nás zvláště významný, a sice z *Blätter aus der Gegenwart* z roku 1834, číslo 1 a 2, z článku o světě před potopou (*Die Welt vor der Sündflut*): „V článku se rozborem fosilií potvrzuje Cuvierova teorie o katastrofických geologických proměnách geologického složení země.“ Výpisek vysvětluje náhlým poklesem teploty uchování rhinocerů v ledové Sibiři, které Palass našel před šedesáti lety. Zmiňuje se dále o ohromně velkém slonu, „der sich vor dreissig Jahren plötzlich am Ufer des Eismeeres über dem Polarkreise zeigte wie ein Abgesandter vernichteter Welten“. Výraz „vyslanec zničených světů“ je zdůrazněn u Máchy. A o několik stránek dále nelze pominout rozsáhlý výpisek s titulem Martin Ruiz de Avendano z díla *Malerische Reise um die Welt*, německý překlad, pořizovaný dr. A. Diezmannem z knihy vyšlé za řízení Dumonta d'Urville, byl vydán v Lipsku 1835 a 1837 (dílo zprvu vycházelo v roce 1834 jako příloha *Blätter aus der Gegenwart*). Z textu, který si Mácha vypsal, zaujme jednak ihned úvodní zmínka o „staré Atlantidě“, pak místo z konce, kde se říká: „Wer waren diese Guanches? Woher kamen sie? Was hatte sie auf diese Inseln getrieben? Muss man in ihnen die Überreste jener Atlanten sehen, deren Vaterland das Meer verschlang und die sich auf den höchsten Berggipfeln ihres Festlandes zusammendrängten wie Schiffsbrüchige auf der Spitze der Masten? Kann man sie, wie ein neuerer Schriftsteller getan, die Patagonier der klassischen Geographie nennen? Sind es phönizische Abenteurer oder ein arabischer Volksstamm oder Berber oder Shilluks vom Atlas, welche der Zufall oder der Sturm in diesen Archipel trieb? Oder muss man sie für ein eingeborenes Volk oder die Abkömmlinge eines grossen unbekanntes Menschenstammes halten? Auf alle diese Fragen vermag die Wissenschaft bis jetzt noch keine bestimmte Antwort zu geben und wird sie wahrscheinlich nie geben können. Die Eroberung verfuhr auf diesen Inseln so roh, so gewaltsam, dass unter ihrer Hand alles unterging. Menschen, Sagen, Denkmäler, kurz alles, selbst die Sprache.“⁹ Zvýraznění závěrečných slov na konci jednoho výpiskového odstavce souvisí úzce se zvýrazněním na konci jiného výpisku, kde se mluví o „vyslanci zničených světů“. Mácha tedy sleduje v čebě, jak svědčí záznamy v prvních měsících roku 1834, à la longue jistou myšlenku, a ta je spojena s představou zašlé civilizace, zaniklé nebo zanikající kultury, „zničených světů“. K ní se vztahují: odkaz k pojednání o Bagdadu, výpisky, v nichž jsou zmínky o mořem pohlcené Atlantidě, o pozůstatcích zvířeny

⁹ Soudíme, že podtržení slova „Sprache“ ukazuje na souvislosti s Máchovou četbou tajné mystické literatury, v níž byla jazyku, slovu, jménům věnována vždy zvláštní pozornost.

pradávných dob, posléze pasáže o porobování Guanchů na Lancerotě, Kanárských ostrovech, kde se nanovo vyskytuje téma zániku lidí, rodu, rozuměj kmene, pověstí, památek, všeho, ba dokonce jazyka. Připojme ještě po tomto výpisku alespoň krátký úryvek, uprostřed kterého se říká: „man denkt dabei an die Amazonen der Sage, deren Geschlecht untergangen, deren Vaterland unbekannt ist.“¹⁰

Jakmile nám souvislá nit těchto výpisků vyradí intenci, kterou samozřejmě pisatel Zápisníku nesděluje, vidíme, že Mácha tu sleduje neustále představu zániku všeho, co je výtvozem člověka, ale také tvorbou, společnou existenci rodu, národa, výtvozem lidstva. Excerpta ze Zápisníku nám tedy dovolují uzříti celý dlouhý pochod, který ústí v Máji v obraze potopeného města: vcházejí do něho i Benátky.

V rámci metafor z konce třetího zpěvu má verš „Obraz co bílých měst“, opakovaný na konci celého Máje, klíčové postavení: řadou souvztažností, ozvěn, opakování kontrastu bílého předmětu a temna vod, ale i „bílou barvou oblak a blankytu“ je spojen s celým textem básně. Vtahuje do sebe však ještě další sémantiku zániku. Objevuje se tu téma lidského výtvoru, jenž je — jako člověk — nakonec rovněž podroben zničení v času, propadá se do minulosti a do přírody, do vodního živlu. Jazyk pak je poslední „přetrvávající“ produkt lidské kultury. Není-li věc pojmenována, zanikne-li sama řeč, nezůstává žádné stopy po tom, co je už nehmátelné, co pouze bylo.

Nejde tedy o odraz města na břehu vody: jezera, řeky, moře. Vždyť jinak by verš vybočoval ostentativně ze souboru ostatních veršů, konstruovaných významově na jednom schématu: *e x i s t e n c e*, která je věcí povýtce časovou, uplývající, a v okamžiku ihned mizející („Der Knall der Pistole war im Augenblick vorüber,“ zapisuje si Mácha v lednu 1834 v rámci svých zeměpisných excerptů!), neboli času, pro který má teosofická literatura konce 18. století, s Máchovým pojetím času sdružovaná, pojmenování „horizontální čas“, a *b y t í*, času v témže pojmosloví „vertikálního“.¹¹ Je to tento vertikální čas, který v těchto slavných metaforách do přítomnosti vyznačuje to, co zaniklo, už neexistuje.

4. O VENEZIA, VENEZIA!

Zvolání je součástí zápisu v Deníku na cestě do Itálie, z prvního benátského dne. Ještě lépe, vyhlíží jako poetická apostrofa města. Básník právě dorazil k cíli své pouti a je uchvácen. Komentář má k místu tuto poznámku: „Srovnej se čtrnáctou kapitolou Cikánů.“¹² V čtrnácté kapitole se na

¹⁰ Místo není zřejmě citováno zcela bez intence k tématu, jež nemá s citovaným textem nic společného: k tématu „neznámé vlasti“, k němuž dává vysvětlení D. Č y ž e v s k í j (*K Máchovu světovému názoru*, in: *Torso a tajemství Máchova díla*, Praha 1938).

¹¹ Srov. *Schubertův* v překlad St. Martina, vydaný v Lipsku 1812: *Vom Geist und Wesen der Dinge*. V druhém svazku jsou věnovány úvodní paragrafy pojetí času a podáno rozlišení času vertikálního a horizontálního. O tom, že Mácha tento svazek měl v rukou, viz náš příspěvek *Mácha, čtenář Goethova Fausta*. *Slavia* 51, 1982, 143 až 158; viz i *K jednomu neokomentovanému místu Máchova Zápisníku*. *Strahovská knihovna* 16–17, 235–257.

¹² Citovaný svazek *Spisů Karla Hynka Máchy*, 472.

konci listu Giacomova, v němž domnělý starý cikán vypráví, jak se dostal, jsa rodem z Mestre, do širého světa, objevuje jako dojemný a toužebný povzdech rovněž: „Ó Venecia! Venecia! Dobrou noc!“ To je tedy ono jedno místo, jež básník údajně vytěžil z italského pobytu, přesněji z italského deníku, pro další tvorbu.

Používá zde básník ústřížku, „suroviny“ ze svých zápisů pro literární dílo? A dále: znamenají oba výstřížky totéž?

Zatržená místa se neshodují přinejmenším svou transkripcí. „Ó Venezia, Venezia!“ Podruhé: „Ó Venecia! Venecia!“ Zkušenost nás učí, že týž člověk v kterékoli situaci píše, i s chybou, týž výraz stejně. Mácha, psal-li text čtrnácté kapitoly, píše týž (?) výkřik jinak.

Literárním vědcům i pisatelům čtrnácté kapitoly Cikánů unikají ze zvolání Máchovy myšlenkové pochody, spojené s tím, co na místě nebo při chůzi vidí. Neváží dost opatrně významy často jednotlivého výrazu v deníku. Vnímají zvolání, jako by šlo o klišé, čtou slova a ta pro ně nic neznamenají.

Pro Máchu znamenají. Ve zvolání „Ó Benátky, Benátky“ je také pro nás řečeno velmi mnoho. Především se jeho pozice v deníku ihned osvětlí, víme-li, že nejde o výkřik Máchův, nýbrž o citát. Stojí zde jako heslo za slavné, okřídlené úvodní čtyřverší Byronovy Ódy na Benátky:

Oh Venice! Venice! when they marble walls
Are level with the waters, thers shall be
A cry of nations ó thy sunken halls,
A loud lament along the sweeping seas.

Citace dostává rázem své významy, všimneme-li si jejího postavení v deníku: „šli po městě, poprvé Markusplatz. Ó Venezia, Venezia! — Ponte Rialto“.

Citát z Byrona se vztahuje k momentu na náměstí. Mácha stane uprostřed mramorových zdí a otevírá se mu pohled na moře. Apostrofa Benátek není nic všeobecného. Mihne se v ní vrcholný dojem z Benátek a rovněž jejich projekce, jako města, jehož zdi a dlažba, celá mramorová sláva se propadá do vody; nad zatopenými siněmi zazní křik národů, hlasitý nářek podél vlnícího se moře.

Ze zápisku dýchá mladistvá svěžest a studentská rozvernost. Poutníci dorazili právě na otevřené prostranství, kde se teprve připomíná, ba vnucuje význam někdejších svobodných Benátek. Mladík je zaplaven pocitem volnosti, tváří v tvář moři i obrazu minulosti, který se prolíná s přítomností i budoucností města, jež bude jednou krýt „lazurný plášť vod“. Stojí na místě, k němuž se váže, chceme-li, Byronův výraz „křik národů“ a stejně tak Byronovo „Oh Venice! Venice!“. „Zázračnost“ Máchových slov, zaznamenaných cestou do Itálie, spočívá v tom, že z nich lze vyčíst množství dat a informací, jakmile je zasadíme na místo a do chvíle, k níž se úryvek vztahuje. I v tomto zvolání je bezpečně zapsán volný, otevřený prostor městské plochy, která končí v moři. Je to druhý výkřik na italské půdě. První se ocitá v zápiscích ve chvíli, kdy Mácha odbočuje mezi Bruneckem a Toblachem dolů na jih a uzří pojednou první barevné vrcholky dolomitské: „Ostré skaliny na obzoru. Obrazy od přírody na skále“. Výkřik patří po dvakrát pohledu ve velkolepém prostoru, je přímo tělesným vyjádřením volnosti v prostoru.

Není tedy zvolání „Venezia, Venezia!“ výrazem samoty a tklivé nálady. A uzavírá-li do sebe i básníkovy — Byronovy! — obrazy, společné místo poezie, Benátky vystavené zkáze, obraz města, jemuž hrozí záhuba, je to v dané chvíli přesto výraz družnosti, společenství s těmi, kdož stanuli na tomto mořském nábřeží před Máchou.

V tomto zápise rozeznáváme bezpečně tahy, které vedou slovo v Marince. I zde, v deníku, se zvolání nese tónem, který je vlastní mládí a který tak vesele nastolí rušno v básníkově samotě v parku — na konci prvního „dějství“ povídky: „Ei, da haben wir unseren Malkontenten!“ Vždyť upadne-li vzápětí hrdina vyprávění opět do temných myšlenek, je výkřik přece jen tím, čím se prostředí samo, zákoutí parku, při křiku mladých lidí opuštěnosti a smutku vzpírá . . .

Je tedy staženo do této apostrofy Benátek celé významové napětí. Skrývá se v něm mladistvá čilost ducha, pohyb těla ve volném prostoru, společenství i družnost, promítnuté do literárního citátu, a současně i moment, v němž se „minulost a budoucnost srážejí“; někdejší sláva, bohatství a svoboda, které jsou již jen památkou, střetávají se s vizí mrtvého města i s myšlenkou na jeho zničení.

Lze uvádět tento zápis do souvislosti s chtěným, verbalistním, literárně trapným listem Giacomovým, tímto nálevem z Tylova Rozervance a Sabínových předbřeznových „psychologických“ povídek s pretensemi, věnovaných vášním, chorobám duše, jako je žárlivost, pyromanství, rozervanost, posedlost mstit se?

5. ITALSKÁ TOPOGRAFIE A REALIE V DENÍKU A CIKÁNECH

Autor čtrnácté kapitoly Cikánů nezapírá, že jeho hrdina je od Benátek k Terstu doma, ba dává si záležet, aby o tom čtenáře přesvědčil. Giacomův list vypadá krajně alibisticky: chce ukázat znalost historického středu Benátek. Spíše než životní zpodobění jsou denní trasy gondoliérovy od Mestre po Lido strategií z Baedekra. Škrtněme benátská místní jména, gondolu a laguny, a ocitáme se rázem v bezbarvě podané střední Evropě, Vídni nebo Praze. Tyto Benátky s opakovanými jmény Rialta, Zahrad Napoleonových, Mostu vzdechů jsou bez jediné barevné skvrny, bez jediného lokálního detailu. Zrak i sluch, vzpomeneme-li Křivokladu s jeho vynořováním hlasů z mlhy, zpěvem ptactva, přesných vizuálních údajů, velmi silných senzací z přírody, architektury hradů, hradního nádvoří, barevných kombinací, které poutají ve scénériích, jsou pro Giacoma, opakujícího tak svědomitě názvy mostů a kanálů, neúčastny při evokaci rodného města. Ani chuťový místopis neintervenuje do této žárlivé „honičky“ Benátkami. Nic, kromě elegického výkřiku na konci listu, neutkvělo z „Venecie“ (!) nebohému Giacomovi, a vlastně tedy pisateli, údajně Máchovi, ve smyslové paměti.

Porovnejme stručně akce zoufalého benátského milovníka se slovesnými výpravami, které konají v sedmdesátých letech autoři máchovských publikací po stopách „cestopisného deníku z Itálie“. Řekněme přímo, že po stopách komentáře a převyprávění Karla Janského, který alespoň předem ke své kapitole v knize „Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy“

soudně připojuje: „Často jsou to zápisy, zejména v deníku z cesty do Itálie, jen heslovité, skorem telegrafické a dnešnímu čtenáři, i zasvěcenému, narmnoze těžko srozumitelné, jimiž si chtěl jen oživit paměť...“¹³ Všimněme si alespoň jistoty, s níž nás poučuje autor lepší publikace o zápise ze dne 14. a 15. srpna, na místě, které se vztahuje k cestě severními Tyroly, a porovnejme převyprávění s fakticitou deníku, pro možnost poměření deníku s 14. kapitolou Cikánů: „14. srpna přivítalo poutníky Tyrolsko: ‚Svatý Jan. Hory a mlhy. Bouře. Chléb s rozinkami.‘ Zastavili se s podobně cestujícími studenty a vedli s nimi světácký rozhovor. Den se končí noclehem na seně a Mácha si píše: ‚Dido druhá.‘ 15. srpna je svátek Nanebevzetí Panny Marie, který se v Tyrolsku dodnes oslavuje zvoněním a střelbou z hmoždířů, jak si poznamenal do deníku i Mácha. A naši pocestní rázuji údolím Innu, proti proudu řeky, míjejí hrady na strmých skalách, městečka. Na noc zůstávají v Milau před Innsbruckem.“¹⁴

Z Deníku, jakmile jej čteme v jeho významech, to jest jako text s intencionalitou, text, který se k ně č e m u, ke konkrétní předmětné situaci a konkrétnímu ději váže, můžeme usvědčit i toto stručné vyprávění z omylu. Mácha překročil hranici Tyrol již 13. srpna, což je zaznamenáno vcelku přesně poznámkou „Zříceniny. Chcali z mezníků“. Poznámka „zříceniny“ se vztahuje k ruinám hradu Kniepass za Unkenem, cestou k Loferu podél řeky Saalachu. Vstup do Tyrol je pak ohlašován za obcí Loferem hraničním mezníkem, k němuž se váže tyrolská historie. Otevírá se za ním cesta údolím, lemovaným zleva — při cestě na jih — loferskými Steinberge. Je to hora Grosser Reithorn, 2488 m vysoká, která se z nich tyčí nad Loferem a kterou Mácha z jednoho určitého místa — dá se přesně zorným úhlem pohledu identifikovat — uviděl již těsně před obcí Unken, pár kroků za státní hranicí, když si 13. srpna zapsal do Deníku: „První sníh.“ Reithorn s vrcholkem pokrytým sněhem se vynoří právě na tomto jednom místě a poté zmizí. Věc nelze dost docenit, díky tomuto zápisu lze vnést přehled do pohybu na cestě 13. a 14. srpna poměrně velmi přesně. Jeho informativní hodnota, nehledě již na přínos k objasnění povahy, již mají záznamy, je značná. K řece Innu dorazí Mácha ještě 14. srpna, a to u Wörglu. Přesně, z rozložení zápisu cestou z Rattenbergu do Innsbrucku, se dá stanovit, že z 14. na 15. nocuje až dále za Wörglem, blízko Rattenbergu. Množné číslo „hrady“ v našem převyprávění je nevhodné na úseku, kde ve skutečnosti Máchu zajímají — podle zápisu z 15. srpna — hrady jmenovitě: zašifroval jich v individualizovaných heslech do zápisu vcelku sedm. Leží sice všech sedm v dosahu Innu, žádný z nich však ne na strmé skále. Vzhledem k napínavosti Máchových záznamů v těchto dvou dnech — záhy na ni ukážeme — je ovšem vyprávění víc než co nejobjecněji, nadto mylně redukující. Něco podobného se děje rovněž autoru 14. kapitoly Cikánů. Nic z deníku nevyčetl.

Zastavme se však ještě u citovaného převyprávění dvou dnů Máchovy tyrolské cesty, u citovaného zápisu „Chléb s rozinkami“. Mácha si na celé cestě zapisuje charakteristická jídla; místní, krajová. Musíme zde vzpomenout na zvláštní územní mapování podle jídel, o něž se kdysi při cestování

¹³ Karel J a n s k ý, *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy*. Praha 1953, 208.

¹⁴ Jan Č á k a, *Poutník Mácha*. Praha 1975, 78.

snažili autoři z řad bohémy na přelomu století. Vždyť k putování patří přece především činnost smyslů: oka, ucha, taktu — pěší poutník má neustále dotek s půdou, po níž kráčí —, a k těmto věcem pohybu, především změň pohledu, patří i chuť, zeměpis chuti. Až K. Dvořák rozluštil, že záhadné manzony, zapsané u Benátek, se netýkají ani Manzoniho, ani preclíků, jak myslil Šalda, ale skopové kýty na česneku.¹⁵ Sem patří údaje o místním „beuschelu“ za Lambachem, poblíž Schwannentadtu, stejně tak jako zmínka o moštu, stále ještě v Horních Rakousích. Všechny takovéto zápisy mají kupodivu co dělat s krajinou. Když jsme s kolegyní Chlībcovou šly podél Travny po místních cestách do Lambachu, neustále v dosahu říčního porostu a luk, připomínaly i po sto čtyřiceti letech kupky jablek složených v neohrazených sadech pod stromy, připraveny k výrobě moštu, Máchův záznam z této krajiny. Je tomu tak i s chlebem s rozinkami, zvláštěností severotyrolskou: od Rattenbergu po celou cestu podél Innu se prodávají jeho různé druhy. Mácha si tedy výrazně krajové speciality zaznamenával neomylně.

Porovnejte nyní nešťastný list Giacomův z Cikánů s Máchovým smyslem pro to, co je rázem kraje, místa, krajiny. Autor 14. kapitoly stojí v nevýhodné pozici publikací z let sedmdesátých, které vyčtou z textu jen to, co jim napoví komentář. Uvádí názvy míst a za nimi není ani tolik představ, byť falešných, jako měl malíř Čáka o hradech na Innu. A stejně tak je tomu i s reáliemi, které si autor čtrnácté kapitoly z deníku bere: co však je kromě místních jmen v deníku ještě výrazné? Řekli jsme, že jídla. K nim se váže ovoce. Čtrnáctou kapitolu usvědčuje tedy ovoce.

V ovoci a plodonosných stromech, jež lemují Giacomovy cesty, panuje jistý zmatek. Ital veze do Mestre svou snoubenku, aby si u příbuzných vyzvedla ořechy a víno. Ovoce má vskutku v Máchových záznamech za Terstem své místo: „První krajina s ořechy“ zapisuje si 27. srpna, o den dále pak také „První švestky“, tj. v Senšicích. Mácha je však v kraji v době prvních ořechů, koncem srpna. Hrdina v Cikánech opouští rodné město a pronásleduje milenku koncem května, nebo začátkem června. Prochází totiž za Terstem kolem kvetoucích kaštanů. Kaštiny se nevyskytují ani v italském deníku, ani nikde jinde v Máchových textech než právě zde, v Cikánech, zatímco Sabina trpí zvláštní slabostí k tomuto stromu, pro něj přímo heraldickému. Ještě v Předbřeznových bouřlivácích, když líčí tajnou knihovnu, umístěnou nenápadně na půdě vídeňské budovy, připomínající pražské Klementinum, dominuje tichému nádvoří uvnitř této stavby: kvetoucí kaštan! !

Odkud jsou přeneseny kaštiny do terstské krajiny? To není nezajímavá otázka. Kdyby byl Mácha procházel krajem pod Brennerem nikoli v srpnu, nýbrž později, na podzim, musil cestou, přibližně z Mezzasalvy (Mittenwald), místa, kde podle zápisu v deníku dne 18. srpna přenocoval (lze přesně stanovit podle sousedního údaje: „Vešli v ouzké oudolí. Šli na nocleh“.), až k Franzenfeste vidět i pečené kaštiny, které se v této roční době běžně všude objevují na stolech; to je tradice kraje. A kdyby od Franzenfeste nestočil cestu na severovýchod, nýbrž šel dále na jih do Benátek přes Ve-

¹⁵ Citovaný svazek *Spisů K. H. Máchy*, 474; zde je věnován výkladu slova *manzony* celý dlouhý odstavec.

ronu, nebyly by mu unikly ještě dlouho za Brixenem, směrem na Bolzano, kaštanové háje. A tak se nezbyvá než ujistit, že kaštany v Cikánech neinspiroval Máchův deník, nýbrž „Reise durch Tirol in die Oesterreichischen Provinzen Italiens in Frühjahr [! ! !] 1804“ od autora, jehož zájem o botaniku a vůbec porost kraje na západ od Dolomitských hor, v údolí Adiže, je logický, odpovídá jeho vědnímu zaměření. Spis hraběte Kašpara Šternberga nás spolehlivě a poutavě poučuje o dominantním krajinném specifiku a nemusíme pochybovat, že Sabina našel buď oporu pro svou zálibu v kvetoucích kaštanech právě v něm, nebo snad že vůbec jeho fixovanost na tyto stromy odtud pochází.

Fakta jsou nezvratná: na cestě v Itálii Mácha kvetoucí kaštany neviděl. Nic ho nenutí, pakliže by byl on pisatelem pochybného textu kapitoly a přenášel do ní „své zážitky z cesty“, aby zdobil jinak chudé životní detaily Giacomova listu kvetoucími kaštany. Velký básník si nevymýšlí. Vidí. Jeho obrazy mají svou logiku. Básníkovo slovo podrželo svou nasycenost viděním, významy, informacemi i v kusých, heslovitých poznámkách z putování pěšky. Básníkovo slovo upoutalo i zmátlo čtenáře deníku a pisatele italské vložky z Cikánů: zápis „První krajina s ořechy“ zapůsobil sugestivně. Ve třech Máchových slovech je současně uložena i informace o kraji, detail, který pisatele nějak lákal, i údaj o roční době, k níž se zralý plod vztahuje. V Cikánech je však silný vjem rozdělen nesmyslně: do krajiny za Terstem jsou transplantovány kaštany hraběte Kašpara Šternberga ze severovýchodní Itálie, z jižních Tyrol, a ořechy motivují jeden z četných stereotypních pohybů na významy chudých akcí oklamaneho gondoliéra. Jede v červnu do Mestre s milenkou pro víno a ořechy.

CIKÁNI A MÁJ

Máchovské publikace sedmdesátých let shodně soudí, že Mácha nestačil už italskou cestu literárně zpracovat, jejím jediným výtěžkem zůstala kapitola Cikánů. Kupodivu není příliš nadšen italským exkursem románu ani M. Ivanov, neboť dává svému Karlu Hynkovi 1. listopadu roku 1836, tedy po napsání a vydání Máje, upadat do takovýchto myšlenkových pochodů: „Ano, taková byla italská cesta. Když teď o ní přemýšlel, uvědomoval si, že jí vlastně dosud ještě literárně nevyužil. Pravda, v Cikánech má Benátky, ale sám věděl, že to byla jen vnější kulisa. Jednou, jednou k tomu dojde, něco napíše, ale nyní na to nemá myšlenky.“

Jak to, že básník vytěžil jednou z italské cesty pro Máj, aniž si sloužil denotáty z deníku, tak závratné obrazy a barevné kombinace, a podruhé, vepsav do textu Giacomova listu tolik místopisných údajů a reálií, převzatých přímo z deníku, nic, vůbec nic?

II. KDO JE VILÉM Z MÁCHOVA MÁJE?

1. RATTENBERG

Na otázku lze odpovědět výkladem výše vyčleněného citátu z deníku po cestě v severních Tyrolích, dne 15. srpna.

Nejde tak velice o to, co je v sotva dvouřádkovém záznamu skryto a co snadno rozluštíme, staneme-li na místě, kde byl pořízen. Otázka je však zásadní pro Máchovo slovo. Je možné, aby jeden a týž člověk viděl — a dokonce v goethovském smyslu slova viděl! — a uviděl ihned to, v čem pohled druhých tápe, a současně byl tak dokonale ve svém pohledu prázdný jako ten, kdo čte jeho deník bez sebemenší představy?

Putující po Máchových stopách ví už předem, protože má své zkušenosti s Máchovou zápisovou metodou, že Rattenberg je pro Máchu nějak důležitý. Nadto, navyklý čtení deníkových hesel uprostřed krajiny, přikládá již předem váhu zdvojenému slovu Rattenberg — v domněnce, že jím má být základní vjem nějak zesílen — i údaji: čtyři hrady.

Nezbývá mi než podat na tomto místě něco ze situovanosti krajiny a uchýlit se k cestovnímu deníku.

Když se ráno 2. listopadu 1977 vyptávám ve Wörglu, patnáct kilometrů před Rattenbergem, na čtyři hrady nebo zříceniny, nic se nedozvím. Před 11. hod. se blížím k městečku kolem kukuřičných polí, povodí Innu na tomto místě připomene na chvíli povodí Dunaje. Hrad Rattenberg se hlásí z dálky, stejně i věže města, zřícenina je stupňovitě zabudována do úbočí hory. Hora se vypíná vysoko nad Inn a v tomto bodě řeky současně vytváří zvláštnost místa: dotýká se přímo svým úpatím pravého břehu. Vznikla malá volná plošina v podobě trojúhelníku, do něhož je město vtisněno: na jedné z odvěšen se Rattenberg se svými bílými domy a věžemi zrcadlí v hladině vody. Zúžení říčního údolí v tomto bodě pravého břehu předurčilo strategickou pozici hradu i městečka. Hrad je zmiňován již v jedenáctém století. V letech 1505–1525 jej císař Maxmilián přebudoval na moderní pevnost, která pak sehrála roli ve šmalkaldské válce. Městečko samo vystavuje příchozímu od severu své hradby, dvě další strany trojúhelníku jsou dány jednak hrazením, které tvoří řeka, jednak takřka kolmým úbočím hory s hradem. Městečko je historické, zaostalé, čítá stejný počet obyvatel jako před staletími, sotva víc než osm set. První, co překvapí, když přicházím k bráně, je znak Rattenbergu. Dvě kolmé hory stojí proti sobě, dole mezi nimi modré vlnky, uprostřed nich kolo. Bezděky jako by byla prudce navozena asociace s Májem, jako by zde, ve znaku, přímo byla značka básně. Samo kolo — Rad am Berg, to je etymologie místního jména — má v Máji silně rozptýlené významové vazby. Rozhodně prochází skrze celou báseň: vynořuje se postupně od začátku v celém textu, aby k sobě přitahovalo slova stejného kořene, i když zcela jiného druhu, aby k sobě eufonií svazovalo: *kolo, kol a kol., kolem* atd. Za příklad uveďme alespoň verš 792 „kol kola blysknavé u hře si kola vedou“ a verš 702 „sbor u velkém kole sedí“.

Významová oscilace ve slově *kolo* je pojednána na jiném místě, ale sám výskyt slov *kolo, kol a kol, kolem, kolkolem* je podán v Hausenblasově frekvenčním slovníku k Máji, z něhož vidíme také pořadí slova *kolo*: patří mezi patnáct nejfrekventovanějších slov básně. Pro naše potřeby nyní stačí, řekneme-li, že do radiačního textového pole, jež slovo *kolo* svými významy vytváří, patří rovněž i slovesa vybavující pohyb: *mihati se*, atd. i substantiva jako *kotouč*: „V kotouči jak vítr skučí“ (v. 714). *Kolo* i slovesa k němu se sbíhající významově zasahují posléze do nejvyšší tematické roviny Máje, a to do jejího mimování času, tj. do způsobu, jakým se podává chod času, jeho uplývání, jeho kolující, krouživý ráz. Dotýká se tedy

slovo *kolo* nakonec i pohybu přírodního a kosmického. Nevchází tedy slovo jen do blízkosti místních ukazatelů — kol a kol! —, nýbrž ukazuje i k času, ročnímu k o l o b ě h u, rozhodně však i k střídání dne a noci („Jak světlo — stín se střídá!“), spojených s otáčivým pohybem země a nejvýše i s rotací nebeských těles: do tohoto kola je člověk vpleten!

Působí proto málo soudně, domnívá-li se autor, (který, dříve než mohl Josef Panáček publikovat svůj objev o dubském otcovrahu Hynku Schiffnerovi, přispěchal poněkud překotně sdělit veřejnosti, „kdo byl Vilém z Máchova Máje“), že popravčí kolo lze objasnit domnělým vzorem fabule Máje, to jest popravou Schiffnera, odsouzeného v Mladé Boleslavi k lámání na kole. Autor, jenž první publikoval materiály, dané mu přítelem k dispozici, se dopustil v ukvapenosti a nekritičnosti jednoho přehmatu, a ten usvědčuje spekulaci s Hynkem Schiffnerem, v sedmdesátých letech ještě jednou popularizovanou v knížce Miroslava Ivanova: vždyť na smrt v třetím zpěvu jde Vilém — a nikoli Hynek! — jako velký pán. Báseň neopěvá přece pachatele zákeřné vraždy na katastru jedné obce. Jak by se s ním snášel zdobný, slavnostní šat šlechtice! Průvod vychází k popravě z „mala města bran“. A dodejme posléze jádro přehmatu: Vilém je přece štat mečem. Jakkoli nejsou brány vážně — samozřejmě že právem — alegorické výklady Máje, a s nimi také nápad vidět v třetím zpěvu českého popraveného pána Václava Budovce z Budova atd., vystihují podvědomě, že nelze přehlédnout významnost popravního aktu, mimořádnost Vilémovu: slavnost popravního ceremoniálu, včetně kroje odsouzcenova. Pochybovat o tom, že dav sleduje vznešenou popravu člověka odbojného, a nikoli lámání v kole v Mladé Boleslavi, trest za nízký zločin, může jen zastánce nedomyšleného závěru, že Vilém je Hynek Schiffner.

Tolik ke znaku kola. Dodejme však ihned, že kromě nadměrného výskytu (nehledě již ke spínání různých významů se slovem *kolo* v Máji) je zde velmi důležité, že „kolo“ figuruje už v prvních záznamech k Máji v kokolínském Zápisníku.

Vracím se k „cestovnímu deníku“. První, na koho ihned za vstupní branou, na náměstí městečka narážím, mi na otázku, na niž jsem ráno nedostala odpověď, přitakává, ano, čtyři hrady existují, a to o kousek dále proti proudu Innu. V Brixleggu, v obci, která s Rattenbergem sousedí. A bez dalšího mně můj informátor sděluje, že se v Rattenbergu konala poprava. Zní to jako čerstvá zpráva o poslední, včerejší události z místní černé kroniky, je to absurdní. Poprava se zde vskutku konala, a to slavná, nicméně bylo to roku 1651. Poprava mocného tyrolského kancléře Bienera, neústupné, vzpurné oběti politické intriky. Byl štat mečem na pahorku, mírně nad náměstím, v areálu hradu. Poprava na pahorku v bílém městě, zrcadlícím se ve vodě řeky, a dnes jako kdysi obklopeném za bránou města krásnou přírodou, věncem modrých hor.

Starý popravní pahorek, jež Josef Panáček našel u Doks a který nám na fotografii ve své knížěce podává, odpovídá sotva monumentálnímu panoramatu s vysokou horou, zeleným dolem, členění pohybů po vertikále!

„Blíž s t r m í k o l m ý vrch, na vrchu vrchol dvoji . . .“

Hrad Rattenberg sloužil od šestnáctého století jako vězení pro náboženské a politické arestanty: „Konstruktion der Leichekammer. — Den Arrestanten müssen während der Kommunion die Fesseln abgenommen werden [!].“

Máj. Budoucí dny? — zejtřejší den! —
Co přes něj dál, tajemnýť sen.

Noc. Chorus, připravování kola. Větrem spád lebky: skřehotání žab!“ To je zápis ze 104. stránky Zápísníku.

Je evidentní, že se Mácha procházející Rattenbergem dozvěděl o kancléři Bienerovi, obviněném z velezrady, hrdé vzdorujícím intrikám dvorské kliky a popraveném na rattenberském pahorku. Básník musil být zasažen krásnou krajinou, která se u Rattenbergu otvírá: zde se poprvé cesta, která vede ze St. Johannu stále na rozhraní Kaisergebirge a Kitzbühlských Alp, přes Going, Ellmau a Söll k Wörglu a odtud v dosahu řeky přes Kirchberg, kolem Radbergu, dostává do krásného údolí Innu pod Rofanským pohořím. Zeleň zde září i pozdního podzimu. O popravě a kancléři Bienerovi se dozví každý, kdo tudy projde: v městečku jako by se zastavil čas. A tradice je v těchto horách nenarušitelná. A každý tu zví, Máj je toho dokladem, o způsobu, jak probíhala poprava. Detaily zůstávají v podání neměnné, mají v něm pevné místo jako ve folklórním líčení: setrvává se u nádherného oděvu kancléřova, u obřadnosti, s jakou položil hlavu katovu meči: rozhrnul košili a obnažil bílou hruď.

Z historie městečka víme, že v něm bylo přístaviště. Ještě i v první půli devatenáctého století tu panovalo čilé hemžení veslic a loděk, byla to tržní a obchodní křižovatka, „ruch na vodě“ patřil k životu dne.

A protože jméno je vždy signálem pro nalézání spojnic — proto se ostatně stal dubský Schiffner tak svůdným, jen se přehlédlo, že popraveným není v Máji Hynek —, a to i tam, kde se zdají nepravděpodobné, dodejme ještě, že hrdý a vzdorný politický odsouzenec — mohl snad Mácha v roce 1836 učinit hlavní postavou básně politického vězně? — se jmenoval Vilém Biener.

2. ČTYŘI HRADY

Ani cestou kolem Brixleggu — je půl čtvrté odpoledne a od chvíle, co jsem vyšla z městečka, prší, dušičkového dne dopoledne vypadal Rattenberg zdálky jako město na jaře — není stopy po hradech. Jediný hrad, rattenberskou zříceninu, mám už za sebou. Když dojdu podél brixleggského anglického parku na jeho konec, ke skále, kolem níž cesta zatáčí, čeká mě toho dne třetí překvapení. Za zatáčkou se otevírá rozhled, v otevřeném prostoru jsou seskupeny čtyři hrady. Hned po levici zámek: hrad s baštou, soudím, že ten, přes jehož kresbu si Mácha zapsal na str. 103 zápisníku „Knižka s obrazy hradů ve snu“ A o kus dále nalevo, na východ ve směru cesty, italská vila. Po pravici v dálce několik málo set metrů na louce, která vede k řece, zámek. A přímo proti mně, tam směřuje cesta, jsou na pahorku zříceniny.

Na jednom místě rozestaveny, vezmeme-li za směrodatnou řeku, která teče od jihu k severu (ve skutečnosti, podle mapy směřuje k severovýchodu), jako by ukazovaly do čtyř světových stran, stojí hrady a zámky.

Pohled bez obdoby, objevil jej zrak českého básníka. Je nyní docela jednoduché zápis přečíst. Čtyři hrady, to je záznam kompletující důležitost Rattenbergu pro pisatele deníku. Následuje podruhé Rattenberg. Což ne-

znamená rattenberský hrad, nýbrž znovu a ještě jednou uvedení celé situace do souvislosti s důležitým Rattenbergem. Dále: „S kulatou věží“ je označení prvního hradu po levici ve směru cesty. Jmenuje se Matren. „Novější“ je označení pro zámek Lichtenwerth. „Zbořený Gertraudy“ znamená zříceniny hradu Kropfsbergu, ležícího na pravé straně silnice, která vede dále na jihozápad podél Innu. Na levé straně cesty, přímo proti hradu, se rozkládá vesnice St. Gertraudi.

Označení „S kulatou věží. Novější. Gertraudy“ zde tedy zastupují jména hradů, Matren, Lichtenwerth a Krapfsberg. Co však váže, co uvádí vazbu do zápisu, tak jak v deníku figuruje? Jenom pohled dovoluje rekonstruování situace, v níž je zápis pořízen. Sotva kdo vyčte z těchto osmi slov, jaká hierarchie mezi nimi panuje. Čtyři kroky před Rattenbergem jsem věděla jen tolik, že někde v blízkosti musejí být čtyři hrady. Že v dalších slovech jsou jejich „pojmenování“, jsem netušila. Je možné po této ukázkce Máchova „šifrování“ v deníku na cestě do Itálie ještě věřit, že „Ó Venecia! Venecia!“ přenášel do Cikánů Mácha?

3. HIRŠBERK

„Teď z mala města bran“, to je sugestivně vrytý obraz vstupních bran Rattenbergu, nikoli Doks. I čtyři hrady hned za popravištěm, za městem s bílými věžemi, ležícím uprostřed zeleného dolu, k Máji patří. Ony jsou skrytým a nalezeným článkem, jenž ukazuje souvislost Výkladu Máje a Máje vůbec s rattenberskou popravou. Básník si přenáší cestu skrze Tyroly domů, do severních Čech. A Hiršberk spojí s Rattenbergem. Primární tu zůstává pohled. Máchův pohled, jeho vidění, uchovává Výklad Máje. Čtyři české hrady u Hišberku v něm ke čtyřem světovým stranám ukazují.

A tak zůstává Výklad Máje vskutku výkladem básně. Uprímným, ale šifrovaným, a pakliže byl vskutku předložen cenzoru Zimmermannovi, tedy v posledním záměru mu, jako všem dalším čtenářům, málo srozumitelným.

4. HASLACH

V roce 1974 cestou společně luštíme v Mühlbachu záznam z Máchova deníku „Haslach — aneb Mühlbacher Klaus“. Až na konec cesty k soutěsce za pusterskou obcí, stavěnou po vzoru dolomitských vesniček šnekovitě do závitných kruhů, čekáme nějaké vysvětlení. Z Mühlbachu vyčnívá na výstupku příkře spadajícím k Pusterii impozantní stavba kláštera. Rozhled je z Mühlbachu až na protější stranu, kudy vede nad jiným srázem silnice do Brixenu. Je Haslach nějaké místo nebo snad hrad, který je viditelný na protějším horském pásmu? V roce 1979 projdu silnicí Franzenfeste — Brixen — Bolzano. Haslach nemá evidentně nic společného s Mühlbachem, soutěskou, ani s mühlbašskou branou v lese ve směru na Bruneck. Stejně marně pátrám v roce 1977 na Innu po tom, co znamená slovo Hardeck. Ptám se ještě ve vesnicích mezi Schwatzem a Hallem. Zbytečně. Tři roky poté prohlížím mapu Roffanských Alp a zdá se mi, že jsem jméno konečně našla těsně u Brixleggu, u Rattenbergu.

Na druhý den, když pohlédnu znovu na mapu, vidím, že tam nestojí Hardeck, ale Haslach. Jak se dostaly severní Tyroly do zápisu z Pusterškého údolí?

Nevím, zda je Haslach pahorek, kopec nebo hora. Nevím ani, jak vypadá. Ale ze zkušenosti, již mám se způsobem Máchova cestovního šifrování, mohu říci alespoň toto: Mácha si nahoře v Mühlbachu připomněl místo od Rattenbergu. Tak putovala s Máchou od města slavného popravíště i představa městečka ze severních Čech, jezera, čtyř hradů, vrstvila se, obohacovala.

Není tedy pravda, že Mácha deník na cestě do Itálie „literárně nevyužil“. Postupování myšlenky na Máj je do deníku vepsáno, jako je italská cesta vepsána do Máje.

ZUR ENTSTEHUNGSGESCHICHTE VON MÁCHAS MAI

K. H. Máchas sg. Tagebuch auf der Italienreise, dessen Manuskript des Jahres 1904 der Maler L. Kuba entdeckt hatte (zu der ersten vollständigen Ausgabe kam es in dem Jahre 1910 durch J. Thon), wird bis heute als ein legitimes literarisches Werk betrachtet, sowie es schon Sabina, der das Notizheft zur Verfügung hatte, darzustellen versuchte. Mukařovský geht sogar so weit, dass er die Notizen für eine auf Montageart verfahrenende Prosadichtung hält. Es handelt sich jedoch (lediglich?) um einen rein autokomunikativen Text. Will man den knappen, meistens eliptischen und überwiegend auch sehr enigmatischen Einschreibungen die entsprechende Aussage entnehmen, dann muss man sich zuerst in die Lage des Schreibenden versetzen, was möglich nur unter der Voraussetzung ist, dass die jedes Tages sich wandelnde geographische, lokale, landschaftliche Perspektive und Szenerie, zu der jedwede Tageseinschreibung hinweist, derer Lesemöglichkeitwegen rekonstruiert wird. D. h. die Lektüre des Textes kann unter der Bedingung, dass wir in Máchas Spuren Tag pro Tag nachgehen, stattfinden. Zusammen mit Frau Dr. Milada Chlívčová haben wir im Oktober des Jahres 1974 solche Wiederholung der Máchas Wanderung unternommen, und gingen von der tschechoslowakischen Staatsgrenze bis nach Venedig zufuss (mit Auslassung der Strecke Salzburg – Innsbruck, die in November des Jahres 1977 nachgeholt wurde), um feststellen zu müssen, dass diese Leseart in der freien Landschaft auf erstaunliche Weise aus jeder Eintragung, oft aus einem blossen Worte, auf einmal eine Menge von Angaben herauszulesen erlaubt. Neben diesem Ergebnis, das die Dechiffrierung des Textes betrifft, könnte man aber auch des Dichters Eintragungsmethode näherbringen und ihr Prinzip auffassen.

Anhand einer solchen Leseart wird in dem vorliegenden Beitrag auf die Frage eingegangen, ob die Wanderung nach Venedig so völlig ohne jede Einwirkung in dem dichterischen Werke geblieben ist, wie man in dem letzten Jahrzehnte zu behaupten pflegt. Dies wird an drei Beispielen beantwortet. In dem wichtigen, dem berühmten Mai Metaphernkomplex entnommenen Bilde der weißen, in Wasserspiegel glitzernden Städte wird schon die Italienreise hineingeprägt. Stufenweise von dem tscheschischen Gebiet über die Städte am Inn bis nach Venedig musste der Eindruck an Kraft zunehmen, sich sammeln und schichten, bis er in Venedig zur Vision der versunkenen Stadt heranwuchs. Dass dabei auch literarische Einwirkungen am Werk waren, das bezeugt die Venedigsapostrophe in dem Tagebuch, die erst jetzt ihren wahren Sinn erschliessen kann: es sind Byrons Verse, die da Mácha zitiert, und zwar aus der Ode On Venice. In diesem Zusammenhang wird ein Vergleich der Venedigseintragungen mit dem italienischen vierzehnten Kapitel des Romans Die Zigeuner unternommen. O. Králík hielt diesen Roman, der erst nach dem Tode des Dichters unter verdächtigen Umständen auftauchte (ohne Beleg des Dichters Manuskripts, nur als Werk des Kopisten), für ein Falsum. Der Verfasser des vierzehnten Kapitels musste sich des Notizheftes bedienen, da er aber den Sinn dessen Angaben sowie auch der lokalen Realien der Venedig- und Triesteseeintragungen völlig verfehlt hatte, ist es nötig den

Schluss daraus zu ziehen, dass die beiden Texte von zwei verschiedenen Autoren stammen. Zuletzt wird die rätselhafte Eintragung aus Tirol, aus Rattenberg, dechiffriert: sie zeigt sich von grossem Belang für Máchas Mai zu sein, für dessen Handlung, für die Exposition, insbesondere dann für den dritten Gesang: in Rattenberg hat Mácha die hiesige Geschichte von der Hinrichtung des Kanzlers Wilhelm Biener im Vorhof der Burg gehört.

